

Pregledni znanstveni članek (1.02)
 BV 72 (2012) 2, 219—234
 UDK: 27-784(091)(497.4)“1929/1940”
 Besedilo prejeto: 12/2011; sprejeto: 02/2012

Dejan Pavec

Pregled zgodovine Katoliške akcije na Slovenskem

Povzetek: Z nastopom moderne dobe je katoliška Cerkev začela klicati laike k aktivnemu apostolatu, tako zaradi obrambe kakor zaradi pridobitve sveta za Kristusa in za njegovo Cerkev. Organiziran laiški apostolat pod vodstvom cerkvene hierarhije je dobil ime Katoliška akcija (KA). V razpravi je predstavljen njen zgodovinski razvoj na splošno in v Sloveniji.

Razvoj KA na Slovenskem, še posebno z ozirom na ljubljansko škofijo, smo razdelili na tri obdobja: obdobje v letih 1923–1928 (doba iskanja primerne oblike KA); obdobje v letih 1929–1936 (KA kot način povezovanja in poenotenja različnih katoliških društev in organizacij); obdobje v letih 1936–1945 (KA dobi svoje lastne organizacije, vse druge katoliške organizacije postanejo njene pomožne sile). Pri nas je bila KA ustanovljena, da bi vzgajala zavedne in načelne katoličane in da bi prispevala k socialni obnovi družbe. Glede na vizitacijska poročila iz župnij ljubljanske škofije je bila pri tem le delno uspešna. Izkazalo se je, da največja težava pri razvoju KA ni bila v nerazumevanju novosti KA, temveč v okoliščini, da je bilo malo ljudi pripravljenih domače in javno življenje uravnati po visokih merilih KA. Slovensko katoliško skupnost so še dodatno delili spori glede vprašanja avtoritete KA nad preostalimi katoliškimi društvi in organizacijami. Še posebno sta se izpostavili najbolj radikalni katoliški skupini mladcev in stražarjev. Kljub navedenim pomanjkljivostim so iz vrst slovenske KA prišli najodmevnejši zgledi zvestobe veri, ki ni uplahlila niti ob smrtni grožnji, med njimi Jaroslav Kikelj in blaženi Lojze Grozde.

Ključne besede: Katoliška akcija, križarji, mladci, stražarji, Ernest Tomec, Lambert Ehrlich, Jaroslav Kikelj, Lojze Grozde

Abstract: **A Survey of the History of Catholic Action in Slovenia**

At the beginning of the modern age, the Church asked lay people to become involved in active apostolate, both defending Jesus Christ and his Church and winning the world over to them. Organised lay apostolate under the leadership of Church hierarchy received the name Catholic Action. The present paper presents its historical development in general as well as specifically in Slovenia.

The development of Catholic Action in Slovenia, particularly in the diocese of Ljubljana, has been divided into three periods: from 1923 to 1928 when a suitable form of Catholic Action was sought, from 1929 to 1936 when Catholic Action was a manner of linking and uniting various Catholic associations and organisations, and from 1936 to 1945 when Catholic Action obtained organisations

of its own and all other Catholic organisations were turned into its auxiliary troops. Catholic Action in Slovenia was founded in order to educate conscious and firm-principled Catholics and to contribute to the social renovation of the society. Visitation reports from various parishes of the diocese of Ljubljana show that it was only partially successful. The greatest difficulty of the development of Catholic Action was not a lacking understanding of the novelties introduced by it, but the fact that only few people were prepared to align their private and public lives with the high criteria of Catholic Action. In addition, Slovenian Catholic community was divided concerning the authority of Catholic Action over the other Catholic associations and organisations. In this connection, a prominent stance was taken by the most radical Catholic groups of *Mladci* and *Stražarji*. In spite of the mentioned shortcomings, Slovenian Catholic Action produced the most remarkable examples of loyalty to faith, which did not wane even under threat of death: Jaroslav Kikelj and Blessed Lojze Grozde.

Key words: Catholic Action, *Križarji*, *Mladci*, *Stražarji*, Ernest Tomec, Lambert Ehrlich, Jaroslav Kikelj, Lojze Grozde

1. Uvod

V tej razpravi želimo predstaviti Katoliško akcijo, apolitično organizacijo laičnega apostolata, ki je nastala v obdobju med obema svetovnjima vojnama z namenom, da bi najširše množice katoliških laikov pritegnila k dejavnemu sodelovanju pri evangelijskem poslanstvu Cerkve, ob hkratnem spoprijemanju z nastankom sekularizacije in protikrščanskih ideologij.

Predstavitev njenega zgodovinskega razvoja začenja prikaz razvoja pojmovanja Katoliške akcije, ob tem pa so opisane tiste njene značilnosti, po katerih jo moremo prepoznati. Osrednji del prispevka je zgodovinsko pregleden in jedrnat prikaz razvoja Katoliške akcije na Slovenskem. Katoliška akcija je pri nas obstajala šestnajst let, med letoma 1929 in 1945. Oblika, ki jo je organizacija prevzela pod škofom Jegličem, je bila v temelju spremenjena v času službovanja škofa Rožmana. Tako je slovenska Katoliška akcija doživela evolucijo iz verskega gibanja v močno strukturo. Vendar tudi prevzetje drugega »modela« Katoliške akcije ni moglo preprečiti, da se ne bi pokazale nejasnosti glede njenega razmerja do preostale slovenske katoliške skupnosti. Te dileme so prišle še posebno do izraza v sporih med mladci in stražarji, ki so v prispevku okvirno predstavljeni.

Nastop okupacije, komunistično vodenega upora in z njim povezanih likvidacij zavednih katoličanov je slovensko Katoliško akcijo postavil pred odločitev, ali naj se pred nasiljem brani z orožjem v roki ali pa naj ostane pri pobijanju nasprotnikovih nazorov. V razpravi je prikazano, da je vodstvo Katoliške akcije vztrajalo na ideološki fronti in da je njene člane v bojno fronto vključila šele splošna nemška mobilizacija, izvedena konec leta 1943. Z vso zanesljivostjo lahko zavrremo trditve, da so bili člani slovenske Katoliške akcije netilci državljanske vojne pri nas.

2. Razvoj pojmovanja Katoliške akcije

Katoliško akcijo moramo presojati v duhu časa in prostora, v katerem je nastajala. Katoliška akcija – ali bolje rečeno: aktivno vključevanje laikov v apostolat Cerkve – si je v Italiji utirala pot od druge polovice 19. stoletja dalje. Spodbudilo jo je pomanjkanje duhovnikov in širjenje liberalizma, socializma in komunizma. Moč Cerkve se je s francosko revolucijo (1789), ko je bila uvedena laična država in sta svoj pohod nastopili sekularizacija in laizacija, začela nezadržno zmanjševati (Odar 1940, 3). Liberalizmu, ki je zaznamoval zlasti drugo polovico 19. stoletja, so se v prvi polovici 20. stoletja pridružili še fašizem, nacizem in staliniistični komunizem – ideologije, ki so bile v svojem bistvu borbena ateistične.

Cerkev je v spopad z modernim idejnimi tokovi, ki so ji krčili prostor delovanja v družbi, poslala aktivnega katoliškega laika, ki bi se bil zaradi ljubezni do svoje vere pripravljen za Cerkev potegovati v laičnih ustanovah, kamor ima kot državljan neoviran dostop. Tako bi Cerkev prek sodelovanja svojih vernikov dosegla želeni cilj: prevlado katoliških načel v svetu (Petrič 2010, 110). Verni laik naj bi v funkciji splošnega duhovništva pod vodstvom cerkvene hierarhije sodeloval pri tej zahtevni nalogi. Le s sodelovanjem laikov pri hierarhičnem apostolatu bi Cerkev lahko vplivala na državo, kulturo, gospodarstvo in na družbo. To naj bi se zgodilo prek Katoliške akcije. Papež Pij XI. (1922–1939) je to idejo objavil v svoji prvi, programatični okrožnici *Ubi arcano*, izdani dne 23. decembra 1922 (LŠL 1923, št. 11:1–10). Ta dan velja v zgodovini za začetek Katoliške akcije, čeprav njen nastanek še ni v celoti pojasnjen, saj Katoliška akcija ni nastala z nekim uradnim papeževim odlokom ali okrožnico (Dolinar 2004, 145). Pojem katoliška akcija izvira iz dobe pred Pijem XI., toda obravnavana zamisel in oblika Katoliške akcije sta njegovi. V drugi polovici 19. stoletja je pomenila katoliška akcija kakršnokoli dejavnost katoličanov, torej ne samo apostolske, marveč tudi prosvetno, splošno vzgojno, gospodarsko in politično dejavnost. Pij XI. pa ni katoliške akcije le obdržal pri življenju, temveč ji je dal tudi drugo vsebino in obliko: katoliška akcija je bila postopno preobražena iz gibanja v samostojno pravno osebo Katoliška akcija, v cerkveno organizacijo laiškega apostolata (Odar 1940, 4). Prav papež Pij XI. je zelo močno čutil potrebo po sodelovanju laikov pri hierarhičnem apostolatu Cerkve. Med njegovim pontifikatom so se vedno večje množice oddaljevale od Cerkve, po drugi strani pa so med katoličani vzniknili prenovitvena gibanja (biblično, patristično, katehetsko, liturgično, misijonsko in ekumensko gibanje), saj so se katoličani močneje zavedeli, da so tudi oni del Cerkve (Pirc 1997, 122). »Papež Katoliške akcije«, kakor so poimenovali Pija XI., je namreč v boju za pokristjanjenje modernega sveta bolj stavil na dejavne laike kakor na politične stranke s krščanskim predznakom. KA naj bi bila po zamisli tega papeža izrazito nepolitična organizacija, ki naj bi bila vsa usmerjena v novo pokristjanjenje v znamenju Kristusovega kraljestva. Člani KA bi to nalogo po papeževi viziji uresničili s posvečevanjem samih sebe in drugih, s socialno dejavnostjo v poklicnem in bivanjskem okolju in z misijonsko dejavnostjo (Dolinar 2004, 147).

KA kot organizacija je torej sad pontifikata Pija XI. KA si je zamislil kot posebno, čim številčnejšo organizacijo gorečih katoliških laikov. Po KA naj bi se v moči svoje-

ga krstnega dostojanstva in skupaj s cerkveno hierarhijo odločno zavzeli za obrambo in ponovno uveljavitev Kristusovega kraljestva v svetu. Ta ideja je temeljni in celostni program pontifikata Pij XI. Jožko Pirc o KA sodi, da »nima papeževa zamisel nikakršnih svetnih pretenzij, namreč želje po vmešavanju Cerkve v svetne stvarnosti, ampak izhaja iz njegove teološke osredotočenosti v središčno mesto Kristusa Odrešenika v človeški zgodovini. Pač pa je mogoče reči, da s svojim programom tudi Pij XI. nadaljuje tisto zamisel 'nove krščanske družbe', kot so jo imeli pred očmi njegovi predhodniki, zlasti papeža Pij IX. in Pij X., in ki se je še vedno z dokaj vidnim domotožjem navdihovala pri srednjeveškem idealu *Corpus Christianum*, ko sta bila Cerkev in družba oz. država najtesneje povezani.« (Pirc 1997, 127)

Pij XI. je nato je skoraj v vsaki okrožnici spodbujal in dajal navodila za organiziranje KA. Znotraj Cerkve mnogi niso popolnoma sprejeli njegove zamisli, saj so se spraševali, čemu ob množici katoliških organizacij in društev vzpostavljati še nekaj dodatnega in popolnoma novega. Toda papež je zastopal stališče, da je treba prirediti laike k sodelovanju na nov način, ki mora biti organiziran in laiške narave (Mesec 1994, 13). Papež je priporočil, naj se organizacije KA oblikujejo glede na spol, stan in starost, saj človek najlaže opravlja apostolat v okolju, ki mu je najbolj poznano. Prav to je bila ena od praktičnih smernic Pija XI. za organiziranje KA, se pravi želja po specializaciji organizacije. Specializacija je bila pomembna zato, ker je imela KA namen, pokristjaniti bivanjska in poklicna okolja v celoti, po principu notranjega apostolskega pridobivanja. Najučinkoviteje naj bi bilo, da član KA ostane v svojem okolju, ga pokristjani in v njem krščansko živi. Papež je v socialni okrožnici *Quadragesimo anno* (1931) učil, da »prvi in neposredni apostoli delavcev morajo biti delavci, prav tako pa apostoli industrijcev in trgovcev industrijci in trgovci« (Pij XI. 1940, 257). Druga papeževa smernica je slonela na trditvi, da se KA, če želi biti uspešna, ne sme začenjati kot masovna organizacija, temveč z majhnimi jedri. V pismu brazilskim škofom iz leta 1933 je Pij XI. zapisal: »Začeti pa je treba ne z velikimi masami, ampak je treba izbirati majhne oddelke, jih izučiti in izvežbati, da bodo kot evangelijski kvas, ki bo potem prekvasil vso maso.« (Pij XI. 1936, 10) Skratka, KA mora biti – tako kakor Cerkev – organizacija, odprta za vse ljudi, toda rasti mora po načelu kvalitetnega izbora. Tretja smernica, ki jo je dal Pij XI. škofom za organiziranje KA, uči, da je za uspešnost KA nujno potrebno enotno vodstvo. To zahtevo je papež sporočil že v zgoraj navedenem pismu brazilskim škofom: »Od župnijskih združenj do škofijskih organizmov, od teh do vodilnega narodnega odbora mora biti vse dobro spojeno, kakor so sklenjeni udje enega samega telesa, kakor različni oddelki ene mogočne vojske.« (11)

»Način, kako konkretno graditi Katoliško akcijo, pa je Pij XI. modro prepustil krajevnim škofom, razen v Italiji. Pri tem je papeža vodilo spoznanje, da razmere pri vseh narodih niso enake in se zato tudi Katoliška akcija ne more povsod na isti način izpeljati.« (Odar 1940, 9) To načelo pa je imelo (vsaj pri nas) za posledico težje in počasnejše razumevanje, kaj KA je in kako naj se organizira. KA se je tako v različnih državah organizirala različno in tudi pod različnimi imeni (npr. Pius-Verein v Švici, Katholisches Verein v Nemčiji, Union Catholique v Belgiji, Catholic Union v Angliji, Ligue catholique v Franciji, Asociacion de Catolicos v Španiji itd.) Najbolj

vidno mesto je v začetnem obdobju zavzemala belgijska organizacija mladih katoliških delavcev, imenovana J.O.C. (Jeunesse ouvrière catholique) – žosisti, pod vodstvom kanonika J. Cardinja. Zamisel žosizma je izšla iz zavesti, da je večina delavske mladine v veliki verski, moralni, duhovni, zdravstveni in socialni revščini in da se mladina z vsakim dnem bolj oddaljuje od Kristusa. Naloga žosizma je bila, osvojiti mlade delavce in pokristjaniti delavsko okolje. Piju XI. je pomenila žosistična organizacija »dovršen tip Katoliške akcije« (Dolinar 2004, 148).

Pred drugim vatikanskim koncilom so imeli za Katoliško akcijo samo uradno škofijsko organizacijo KA, lahko je bila samo po ena v vsaki škofiji. Ker papež novi organizaciji ni predpisal jasne oblike oziroma dal navodil, kako naj bi se organizirala, sta se v dvajsetih letih in v prvi polovici tridesetih let izoblikovala dva načina izvedbe: KA se je organizirala v okviru že obstoječih katoliških društev (»nemški model«) ali pa so nastale čisto nove, »posebne« organizacije KA, nove ustanove, ločene po starosti, po spolu in po poklicnih okoljih KA. Preostale verske in katoliške organizacije so postale »pomožne sile« KA (»italijanski model«). Kot takšne so bile za apostolsko delo postavljene pod enotno vodstvo KA, ob tem pa so ohranile delno avtonomijo. Vse katoliške organizacije pa so bile poklicane in zavezane, da za svojega sprejmejo duha KA (Odar 1940, 12).

Na kratko rečeno, KA pomeni »sodelovanje organiziranih vernikov pri hierarhičnem apostolatu Cerkve pod vodstvom cerkvenega načelstva z namenom, da se vse zasebno, družinsko in socialno življenje osvaja za Kristusa Kralja« (Odar 1939, 10). Razpoznavne značilnosti KA so, da je »apostolska« (ker je njen namen, osvajati svet za Kristusa), »univerzalna« (ker njeno področje delovanja ne izvzema nobene osebe, tako kakor Cerkev hoče pridobiti za Kristusa ves svet in vse ljudi), »duhovna« (ker ni politična, gospodarska, prosvetna ali socialna organizacija, ki hoče doseči zemeljske dobrine, ampak opravlja apostolsko, to je nadnaravno delo), »laiška« (ker je neduhovniška, saj morejo biti njeni člani samo laiki, ki tudi vodijo njene organizacije, vendar pa ne na svojo roko, temveč pod vodstvom krajevnega ordinarija), »uradna« (ker jo je Cerkev sama priznala za svojo uradno organizacijo in ji tudi dodelila prvenstveno vlogo; med drugim jo je Pij XI. označil kot »potrebno, zakonito in nenadomestljivo«), »zgrajena kakor Cerkev« (da je KA zgrajena kakor Cerkve, pomeni, da je hierarhično urejena) in da »upoštevata okolje delovanja« (pomeni, da se KA poskuša prilagoditi stanu, poklicu, kraju, jeziku in narodu, med katerim deluje). Od naštetih sedmih znakov prvi štirje, da je namreč KA apostolska, univerzalna, duhovna in neduhovniška, označujejo »bistvo« KA; preostali trije, da je uradna, zgrajena kakor Cerkev in da upošteva milje, pa njeno »organizacijo«. Upoštevati moramo vse znake obenem, da moremo prepoznati Katoliško akcijo (16–23).

3. Razvoj Katoliške akcije na Slovenskem

KA je pri nas obstajala šestnajst let. Njeno delovanje se je začelo ob koncu dvajsetih let 20. stoletja, končalo pa leta 1945. Razvoj Katoliške akcije pri nas

– še posebno z ozirom na ljubljansko škofijo – bi ob naslonitvi na Franca Ambrožiča razdelili na tri dele:

1. obdobje v letih 1923–1928, ki se začne s petim katoliškim shodom (doba iskanja primerne oblike KA);
2. obdobje v letih 1929–1936, ko izidejo *Pravila Katoliške akcije v Sloveniji* (KA kot povezovanje in poenotenje različnih katoliških društev in organizacij);
3. obdobje v letih 1936–1945, ki se začne, ko oba slovenska škofa potrdita *Pravila Slovenske Katoliške akcije* in pravila njenih lastnih organizacij (KA dobi svoje lastne organizacije, vse druge katoliške organizacije pa postanejo njene pomožne sile) (Ambrožič 1937, 49–76).

Prvo obdobje (1923–1928) snovanja KA ima začetek v petem katoliškem shodu, ki je bil pomemben dogodek za celotno slovensko katoliško gibanje. Po prvi svetovni vojni so v novi južnoslovanski državi, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, nastopile povsem nove razmere, popolnoma drugačne od razmer v nekdanji avstro-ogrski monarhiji; življenje je moralo steči dalje v državi, ki sta jo obvladali pravoslavna večina in srbska kraljeva družina. Hkrati je bilo zaradi posledic prve svetovne vojne čutiti upadanje verskega življenja, zato je bila temeljna misel navedenega katoliškega shoda verska in npravna obnova slovenskega naroda. Shod je bil sklican pol leta po izidu okrožnice *Ubi arcano* z dne 23. decembra 1922, ki je predložila nekakšen načelni načrt za KA. Shod je prinesel ugotovitev, da obstaja precej katoliških organizacij (katoliški Orel, Prosvetna zveza itd.), ki uspešno delujejo, vendar še ni opaziti poglobitve verskega življenja. V katoliške vrste bi bilo zato treba vnesti več »živovernosti, več zvestobe, več temeljitosti, več iskrenosti« (Ambrožič 1937, 52). Vse težave v verskem življenju slovenskega naroda so dale povod za prve glasove o slovenski KA. Že takoj na začetku je nastopila resna (in nato stalna) dilema, ali je to nova organizacija ali pa le razplamtevanje novega duha, ki mora prevzeti slovenske katoličane. Nazadnje je v prvem obdobju prevladalo razumevanje KA kot gibanja in ne strukture.

Ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič (1898–1930) je bil prepričan, da Slovencem ni treba posnemati italijanske oblike organizacije katoliške akcije, to je: ni treba zgraditi nove organizacije, ampak naj katoliška akcija nastane na podlagi tistih organizacij, ki so že ukoreninjene. Vendar je pozneje spremenil mnenje in se z ustanovitvijo Katoliškega kulturnega sveta oktobra 1926 približal italijanski obliki (LŠL 1927, št. 10:47–51). Kar je bila drugje škofijska zveza katoliške akcije, to je postal pri nas Katoliški kulturni svet. To je prvi uradni poskus uresničitve zamisli Pija XI., toda posnemanje je bilo preveč mehanično in je zašlo v slepo ulico. Zato je kmalu, že v dveh letih, dozorel nov projekt, ki pomeni začetek drugega obdobja razvoja KA pri nas.

Leta 1929 izide tako v *Ljubljanskem škofijskem listu* kakor v *Oglasniku lavantinske škofije* uredba z naslovom *Pravila Katoliške akcije v Sloveniji* (LŠL 1929, št. 3:47–50; OLŠ 1929, št. 4:110–115). Podpisala sta jo oba slovenska ordinarija, ljubljanski škof Jeglič in lavantinski škof Karlin. Prvi je že leta 1928 »začutil, da s Katoliškim kulturnim svetom ne bo nič, in posebno, da po župnijah z njim ne bo

mogoče priti nikamor naprej« (Ambrožič 1940, 133). Zato je začel hitro ukrepati in iskati novih poti za uresničitev KA. Leto 1929 je napovedal kot leto, »ki naj poteče v trudu za katoliško akcijo. Moj prvi namen za to leto je, storiti vse potrebno, da vpeljemo katoliško akcijo prav po vseh naših župnijah.« (LŠL 1929, št. 1:9) Škof Jeglič po novem ni več videl bistva katoliške akcije v pravnoorganizacijskih formalnostih, ampak v sodelovanju laikov s cerkveno hierarhijo: KA je torej udeležba laikov pri misijonskem poslanstvu Cerkve, delo, ki temelji na verski gorečnosti in požrtvovalnosti. KA naj bi temu cilju služila s koordinacijo dela obstoječih katoliških organizacij.

Po pravilih iz leta 1929 je bila KA organizirana ločeno v ljubljanski in v lavantinski škofiji. Vodstvo KA so sestavljali škofijska sveta in župnijski sveti. Delo KA naj bi se opravljalo deloma direktno, z delom njenih lastnih organov, deloma po včlanjenih organizacijah (čl. 11). Katoliška organizacija, ki se je včlanila v KA, je obdržala svojo avtonomijo, svoje vodstvo in svoj lastni delokrog (čl. 12). Župnijski sveti KA so imeli nalogo, ustanavljati katoliške organizacije, ki so bile v posameznih krajih potrebne (čl. 15). Iz navedenih določb v pravilih iz leta 1929 lahko spoznamo prvo organizacijo KA pri nas. Ugotovimo lahko, da se je naslonila na že obstoječe katoliške organizacije; svojih lastnih organizacij ni poznala. Le tako razumemo škofovo pojasnilo k pravilom. Tam je škof Jeglič namreč zapisal, da iz pravil »morete posneti, da Katoliška akcija ni nobena nova organizacija, ampak je sodelovanje vernikov v poslanstvu Cerkve. Ker more pa vendar nekdo biti, ki delo vodi, se je za škofijo sestavil »škofijski svet katoliške akcije«. Za posamezne župnije naj se sestavi »župnijski svet katoliške akcije«. Res, kot člani sveta so tudi zastopniki obojega spola. Tako upamo, da bodo v akciji sodelovali vsi katoličani vseh slojev, organizirani in neorganizirani. Škofijski in župnijski sveti bodo vodili vso akcijo, deloma po včlanjenih organizacijah, deloma in v prvi vrsti pa z osebnim delom od osebe do osebe.« (LŠL 1929, št. 3:49)

Franc Ambrožič ugotavlja, da so bile v medsebojnem razmerju »te ideje premalo premišljene in dognane, tako da ni mogoče uvideti, kako naj bi praktično tvorile dejansko celoto. Ta teoretična nedognanost nam že da misliti, s kakimi težavami se je morala boriti pravna zgradba katoliške akcije za Slovenijo.« (Ambrožič 1940, 141) Področje dela KA, ki naj bi bila novost pri delovanju katoličanov, je bilo s temi izhodišči avtomatsko skrčeno na koordinacijo obstoječih katoliških organizacij. Izid prvih pravil KA pri nas je bil tako bolj ali manj pravni akt, ki ni izhajal iz konkretnega življenja. Edino novost je prineslo Jegličevo opozorilo o pomembnosti »izbranih čet« laikov in poudarek na nujnosti, da vsi verniki sodelujejo pri delu za rast božjega kraljestva. Vendar se zamisel KA v tem obdobju ni prijela: »Celih sedem let je delalo in poizkušalo po tej uredbi oživiti katoliško akcijo v okviru dotedanjega katoliškega gibanja in njegovih organizacij, dokler se slednjič niso jele uveljavljati nove težnje in novi pogledi na to papeževo zamisel. Vsa prizadevanja niso mogla spraviti v tek to, v začetku leta 1929 s takim upanjem in pričakovanjem razglašeno uredbo o katoliški akciji za Slovenijo.« (133)

Mnogi duhovniki in laiki so si močno prizadevali, da bi ideja KA zaživela. Ko so začeli iskati krivca, ker delo ni napredovalo, so mislili, da so za to predvsem odgo-

vorni duhovniki; spoznali pa so, da je krivda v organizacijskem sistemu. Pravila iz leta 1929 so se izkazala za premalo dodelana. Tako je marca 1936 Jegličev naslednik škof Gregorij Rožman (1930–1959) potožil, da je »katoliška akcija v naši škofiji prišla v nekak zastoj« (LŠL 1936, št. 2–3:14). Na to neugodno situacijo sta tako ljubljanski kakor lavantinski škof odgovorila s pisanjem novih pravil KA, ki so posnemala italijanski vzor organiziranja KA, nad katerim je bil škof Rožman navdušen vsaj od leta 1934 dalje, ko je jasno zapisal, da mora postati KA samostojna organizacija (LŠL 1934, št. 2–3:10–19). S pripravo novih pravil, po katerih je KA postala nova cerkvena organizacija s svojimi lastnimi organizacijami, se je izteklo drugo obdobje KA pri nas, ki pomeni preizkus »nemškega modela«. Za Nemčijo je bilo namreč značilno, da niso imeli svojih lastnih organizacij KA, ampak so to nalogo sprejele že prej obstoječe organizacije. Pri nas ta sistem ni bil uspešen, zato je vrh Cerkev na Slovenskem ubral drugačen pristop, ki je bil udejanjen, ko so leta 1936 ugledala luč sveta *Pravila Slovenske Katoliške akcije*. Njihov izid pomeni začetek tretjega obdobja razvoja slovenske oblike KA, končalo pa se je s prepovedjo delovanja KA, ki so jo izdali poveljni komunistični oblastniki.

V septembru 1936 so v obeh glasilih slovenskih škofij izšla *Pravila Slovenske Katoliške akcije* (LŠL 1936, št. 8–9:110–114; OLŠ 1936, št. 9:108–112). Po besedah škofa Rožmana so »postavila jasno mejo med katoliškimi društvi ter lastnimi organizacijami katoliške akcije« in tako rešila glavno dilemo, povezano s KA pri nas (LŠL 1936, št. 2–3:14). Nova pravila Slovenske Katoliške akcije (SKA) so prinesla vrsto novosti v primerjavi s pravili KA iz leta 1929. Po novih pravilih je bila SKA nova cerkvena organizacija in enotna ustanova za obe slovenski škofiji (čl. 1). KA je predstavljal v župniji župnijski odbor, v dekaniji dekanijski, v škofiji škofijski in za obe škofiji osrednji Narodni odbor KA (čl. 10). Opredeljeno je bilo, da apostolat KA poteka po njenih lastnih organizacijah in po pomožnih silah (čl. 9). Po svojih lastnih organizacijah je KA opravljala nalogo specializacije, preostale katoliške organizacije pa je zaradi koordinacije sprejela za svoje pomožne sile. Pomožne sile je dobil Narodni odbor KA izmed verskih, kulturnih, dobrodelnih in tudi izmed športnih društev in ustanov s katoliško versko nravno vzgojo (čl. 19). Pomožne organizacije so ostale kot organizacije popolnoma samostojne. KA so bile podrejene, kolikor jim je ta zaupala kako določeno apostolsko delo (čl. 30). Lastne organizacije so bile ločene po spolu, po starosti in po poklicnih okoljih (čl. 9). Bile so hierarhično zgrajene. Delile so se na dve škofijski podzvezi (čl. 21). KA so v celoti vodili laiki (čl. 7), duhovnik pa je dobil mesto cerkvenega asistenta (čl. 13). Laiki so morali svoje delo opravljati s privolitvijo in v dogovoru s pristojno cerkveno avtoriteto. KA je bila opredeljena kot nepolitična verska organizacija z apostolskim poslanstvom (čl. 2). Tako je bila v glavnem zastavljena zunanja struktura organizacije KA po novih pravilih iz leta 1936.

Škof Rožman je duhovnikom za leto 1937 naložil kot glavno skrb, da po župnijah organizirajo KA po novih pravilih. Kot najpomembnejše in najnujnejše opravilo je označil »delo za vzgojo in šolanje jedrnih skupin KA« (LŠL 1937, št. 3:25). Na delovanje SKA je drugače pomembno vplivala okrožnica o brezbožnem komunizmu *Divini Redemptoris*, ki jo je Pij XI. objavil leta 1937. V njej je opredeljeno, da je

komunistična ideologija glavni nasprotnik KA, zoper katerega je obvezana nastopiti. Papež je KA naročil, naj »najskrbneje vzgaja svoje člane in jih izvežba za borbo za Boga« (LŠL 1937, št. 4–6:55). Opomnil je, da je naloga KA tudi, »da z govorom in s tiskom jasno širi socialne nauke rimskih papežev o krščanski obnovi družbenega reda« (56).

Aprila 1937 so nato izšla prva pravila lastnih organizacij SKA, in to najprej za Zvezo katoliških dijakov (LŠL 1937, št. 4–6:73–75). Vsega skupaj je bilo pred napadom na Jugoslavijo ustanovljenih 13 lastnih organizacij SKA, ki so izpolnjevale svoje poslanstvo v obeh slovenskih škofijah. Med vojno se je omenjenim organizacijam pridružila še ena, vendar je ta delovala le v ljubljanski škofiji. V pismu duhovnikom za leto 1939 je škof Rožman ugotovil, da se lastne organizacije KA v ljubljanski škofiji ustanavljajo prepočasi. A v dveh od njih, v Zvezi mladih katoliških delavcev in v Zvezi mladih katoliških delavk, je prepoznal, da se v njih »poraja nova verska pomlad« (LŠL 1939, št. 3–4:30). V pismu iste vrste leta 1940 pa je zapisal, da je nujno potreben »apostolat KA, pomoč nam prezaposlenim duhovnikom« (LŠL 1940, št. 2:18).

KA je resda v tistem času doživljala nasprotovanja ne le nekatoliških skupin in organizacij, temveč tudi znotraj same katoliške skupnosti. Največ dilem je bilo glede razumevanja bistva KA in glede njenega odnosa do obstoječih katoliških organizacij, še posebno pa do vodilne politične sile v Sloveniji, katoliške Slovenske ljudske stranke. Leta 1929 so se trije predstavniki križarskega gibanja (Edvard Kobcek, dr. Josip Turk in Franc Terseglav) v reviji *Križ* odzvali na snovanje in obliko KA, ki jo je želelo uveljaviti vodstvo Cerkve na Slovenskem. KA so omenjeni trije križarji razumeli kot duhovno gibanje za prenovno vernosti v smislu večje ponotrnenosti vere. Njihova skupna kritika je bila naslovljena na snovalce KA pri nas. Ti so se začeli ukvarjati predvsem z organizacijskimi vidiki in so tako zanemarjali duha KA, ki je po njihovem mnenju izključno verske narave (Štuhec 1996, 230). Kritikov KA ni pomirilo niti vztrajanje predstavnikov slovenske KA, da pri KA govorimo o »apostolskem«, »nadnaravnem delu«, ki je strogo ločeno od politične sfere (Odar 1938, 29.80). Odkrito pa so tudi priznali, da člani KA opravljajo javni apostolat in da je njihov namen, v družbi delovati kot dosledno načelni in integralni katoličani. Vedeli so, da imajo kot verniki in državljani neke določene države »pravico in tudi dolžnost, da se na najboljši način poslužujejo državljanskih pravic in izvršujejo skupne državljanske dolžnosti« (Ušeničnik 1937, 260).

KA se je morala s težavami, ki so močno vplivale na njeno uspešnost, spoprijeti tudi na župnijski ravni. KA je bila pri nas opredeljena kot »celica občestvenega življenja«; s tem je dobila eno najpomembnejših vlog v župniji. Predvideno je bilo, da bi KA vodila karitativno in prosvetno delo, zlasti pa bi skrbela za včlanjenje »laikov v duhovni apostolat cerkve« (*Domoljub*, 14. 8. 1935). Kljub poudarjanju novih možnosti, ki jih v življenje Cerkve prinaša KA, pa nam vizitacijska poročila iz župnij ljubljanske škofije v letih 1929–1941 dajo vedeti, da je bil razvoj KA v predvojni ljubljanski škofiji na župnijski ravni počasen in neenakomeren. Ne zdi se niti, da bi hitreje napredoval, tudi če bi bila izkušnja vojnega gorja ljubljanski škofiji prihranjena. Od vseh velikih ovirah je največjo oviro pomenila kar običajna človeška brezbriznost. Glede na vizi-

tacijska poročila so v prvem obdobju (1929–1936) obstoja KA nalagali župniki tej organizaciji najrazličnejše naloge: vpliv na versko-nravno življenje v župniji, širjenje katoliškega tiska in dobrodelne dejavnosti. Izkazalo se je, da največja težava pri razvoju KA ni bila v (ne)sprejemljivosti novosti KA, temveč v vprašanju, kje dobiti primerne člane, ki bi življenje tako doma kakor v javnosti uravnali po visokih merilih KA. Nasploh je iz večine vizitacijskih poročil razvidno, da je v župnijah ljubljanske škofije vse organizirano delovanje v zvezi s Cerkvijo potekalo po preizkušenih in splošno uveljavljenih verskih organizacijah, predhodnicah KA (Marijina družba za dekleta, Apostolstvo mož, Bratovščina presvetega Rešnjega telesa, Tretji red sv. Frančiška, Apostolstvo sv. Cirila in Metoda, Društvo za širjenje vere itd.). Zato sklepamo, da v prvih sedmih letih obstoja na vernike ljubljanske škofije KA ni imela bistvenega vpliva. V drugem obdobju (1936–1941) obstoja KA je iz vizitacijskih poročil mogoče razbrati, da se je s sprejetjem novih pravil Slovenske Katoliške akcije – čas do njihovega sprejetja je bil za mnoge župnike izgovor za nedejavnost –, ki so KA dala prepoznavnejšo vlogo, nove oblike delovanja in bolj jasne cilje, spremenilo tudi področje dela KA na župnijski ravni. Tako je bil dan večji poudarek delu z mladino, vzgoji oseb za jedrne skupine in ustanavljanju stanovskih organizacij. KA je v ljubljanski škofiji po letu 1936 dobila novi zalet, toda v mnogih župnijah so jo podpirali »samo z molitvijo in propagando«. Ni presenetljivo, da je kranjski župnik v vizitacijskem poročilu iz leta 1940 zapisal, da si KA »počasi utira pot« (Pacek 2011, 56–73). Zato se glede KA, kakor je leta 1941 ugotavljal *Ljubljanski škofijski list*, »na splošno iz poročil vidi, da se ima boriti z velikimi težavami, da so šele začetki brez večjih vidnejših uspehov. Ni še stalnosti: osnuje se jedro, pa odpade en član, drugi, morda vsi in je treba znova začeti... Priznati moramo, da so res ovire in težave, zlasti pri pridobivanju fantov, ki imajo premalo smisla za apostolsko delo.« (LŠL 1941, št. 9–12:77)

1. Mladci in stražarji

Ko je decembra leta 1929 kralj Aleksander prepovedal vse slovenske katoliške organizacije – prosvetne, kulturne, mladinske in telovadne (delovati so smele samo še na novo ustanovljena KA, Marijine kongregacije in Prosvetna zveza, pa še ta le do leta 1933) –, je na Slovenskem nastal zastoj v vzgoji dijaške in študentske mladine, katere katoliška narava je bila tedaj ogrožena. Dva moža sta poskusila premagati žalostne razmere: univerzitetni profesor dr. Lambert Ehrlich in gimnazijski profesor Ernest Tomec. K delovanju sta ju vzpodbudila idejna zmeda med slovenskimi katoličani in vse očitnejše delovanje komunistov. Skoraj istočasno sta se vsak zase lotila reševanja neugodne situacije. Dr. Ehrlich je začel jeseni 1931 zbirati mlade študente v »Mihaelovo skupino«, prof. Tomec pa je jeseni istega leta dijake (gimnazijce) združil v »Pijev krožek«. Oba moža sta se zavedala, da je za rešitev situacije treba vzgojiti in izoblikovati izobražence in dijake, ki bi bili idejno jasni, načelno trdni, podkovani v verskih in v moralnih naukih cerkvenega učiteljstva in pripravljeni za borbo proti delovanju komunistov med slovensko dijaško in študentsko mladino. Oba moža sta postala ideološka voditelja svojih skupin: Tomec

voditelj mladcev in Ehrlich voditelj stražarjev. Prvi so bili leta 1933 potrjeni kot uradna dijaška KA in so leta 1937 postali lastna organizacija KA z imenom Zveza katoliških dijakov, drugi pa so istega leta dobili status pomožnih sil KA (Kranter 2002, 238). Vendar če je bilo na eni strani stražarsko gibanje opredeljeno kot pomožna sila KA, pa je na drugi strani pomenilo konkurenčno gibanje KA, ki je tedaj prišla pod popoln vpliv prof. Tomca. Ta dvojnost je bila vir nenehnih napetosti, ki jo je hotela KA preseči s popolno podreditvijo stražarjev, stražarji pa z zavrnitvijo poslušnosti vodstvu slovenske KA (Kolarič 1991, 143).

Obe organizaciji sta si bili po vsebini podobni, po ciljih pa v glavnem enaki: zadali sta si za nalogo uveljavljanje katoliških načel v javnem življenju, uresničevati nauke in navodila iz papeških okrožnic, pobijati ideje kapitalizma, krščanskih socialistov in marksistov in borbo proti komunistični propagandi. Razlika ni bila toliko v vsebini, ampak v taktiki. »KA se je v svoji dejavnosti načeloma omejevala na kulturno-versko področje, v nasprotju s stražarji, ki so se udeleževali na širše zastavljenem polju socialno-kulturnega in še posebej tudi političnega dela.« (Godeša 1995, 213) Verjetno je na odnos med mladci in stražarji v veliki meri vplivalo osebno razmerje med voditeljema, dr. Ehrlichom in prof. Tomcem; bila sta si namreč zelo različna po značaju. »Če ne bi bilo drugih razlogov, bi samo ta razlika v značajih dovolj razložila, zakaj ni moglo priti do sporazuma med obema voditeljema prihodnjega izobraženstva.« (Komar 1991, 72) Izkazalo se je, da prepad ni zeval le med značajema obeh voditeljev, prof. Tomca in dr. Ehrlicha, temveč so se razvili tudi hudi spori ob vprašanih, katera od organizacij, mladci ali stražarji, naj obvelja za akademsko KA, kako in ali naj se sploh izvede stanovska reorganizacija študentskih društev in kdo naj vodi Slovensko dijaško zvezo. Prav zaradi teh sporov je bila močno načeta enotnost slovenske katoliške skupnosti.

Odnos prof. Tomca do stražarjev je bil nepopustljiv. Po njegovem je kot posledica razdorov v dijaštvu razpadala politična katoliška skupnost in se je krepil komunizem (Tomec 1991, 177–189). Goreče se je zavzemal za uveljavitev pravic Narodnega odbora KA, torej da bi se s škofovim pooblastilom urejevali spori in nesoglasja med študentskimi društvi. Tomec je namreč štel katoliška študentska društva za pomožne sile KA, to pa naj bi dalo Narodnemu odboru KA pravno podlago za nastop proti akademskemu klubu Straža (179). V takšni situaciji je bil škof Rožman klican k ukrepanju. Vendar sta mu bila tako prof. Tomec kakor dr. Ehrlich osebno blizu in ne enega ne drugega ni hotel sankcionirati zaradi razkolniških dejanj. Škof Rožman je bil zelo naklonjen mladčevski organizaciji, toda z dr. Ehrlichom je delil življenjsko usodo in prijateljsko vez. Zato se je najodgovornejši človek v Cerkvi na Slovenskem pri teh vprašanih držal ob strani (Kolarič 1967, 202).

Spore je poglobljalo dejstvo, da se stražarji niso bili pripravljali v celoti podrediti osrednjemu vodstvu SKA. Stražarji, ki svojega akademskega kluba niso imeli zgolj za pomožno silo KA, temveč predvsem za katoliško prosvetno društvo, so se upirali »klerikalizaciji« celotne slovenske katoliške skupnosti. V tej polemiki je bilo osrednje vprašanje, kakšno vodstvo in oblast naj ima Cerkev nad katoliško skupnostjo. Stražarji so opozarjali, da Cerkev nima pravnih kompetenc v odnosu do profanih katoliških društev; ima pa pristojnosti, da daje idejne in moralne smer-

nice vsemu delovanju, in pravico tudi do sodbe o delovanju katoliških laikov z vidika katoliških načel. Predvidevali so, da bi se z uradno »klerikalizacijo« posvetnih katoliških društev v prihodnje rodili še večji problemi v sožitju katoliške skupnosti na Slovenskem (*Straža v viharju*, 21. 11. 1940).

Ob vrhuncu spora med mladci in stražarji leta 1940 je lavantinski škof Ivan Tomažič (1933–1949) opozarjal: za zedinjenje je potrebno, »da je vsak pripravljen popustiti v nebitvenih stvareh in se drugače mislečemu približati« (Pacek 2011, 55). Kljub temu da se to ni zgodilo, je med sprtima stranema potekalo sodelovanje, to je prevzemanje izkušenj in taktike proti delovanju komunistov na univerzi. Ciril Žebot je z daljše časovne distance ocenil, da je bilo to pri vseh sporih le »nad vse živahno« in »pomembno kresanje duhov« (Žebot 1988, 93). Da bi se razprtije v katoliškem taboru pred vojno razrešile, bi se po njegovem mnenju »takrat morda še dalo doseči, toda verjetno le s skupnim posredovanjem obeh takratnih slovenskih škofov... Do tega pa ni prišlo.« (120–121) Nekdanji mladeč, emigrant Jože Velikonja, je podobno presodil, da se mu zdijo takratni »načelni« spori med mladci in stražarji »bolj vihar v kozarcu vode kot kaj resnega. Škof Rožman bi lahko posegel in bi bilo kmalu vsega konec.« (Kranner 2002, 255)

2. Slovenska Katoliška akcija med drugo svetovno vojno in po njej

Koalicija napadalcev pod vodstvom nacistične Nemčije je na cvetno nedeljo 1941 napadla Kraljevino Jugoslavijo, hitro premagala kraljevo vojsko, njo samo pa razkosala. Tako so bili v delih prej enotne države uvedeni različni okupacijski sistemi. SKA je smela delovati dalje le v tistem delu Slovenije, ki so ga okupirali Italijani. Drugje, kjer je nastopila okupacijska oblast Nemcev in Madžarov, je bilo njeno delovanje – tako kakor vsem drugim slovenskim organizacijam – prepovedano. Zgovorni so statistični podatki o KA, ki so bili objavljeni v novih razmerah okupacije. V 277 župnijah ljubljanske škofije, od katerih jih je bilo 141 na ozemlju, ki so ga zasedli Nemci, in 136 v Ljubljanski pokrajini, je bilo tedaj le 151 lastnih organizacij KA, od teh 60 v Ljubljanski pokrajini. Jedrnih skupin KA je delovalo 154, od njih jih je bilo v Ljubljanski pokrajini 77. Molitvena pomoč je bila organizirana v 116 župnijah, od tega jih je 57 sodilo v Ljubljanski pokrajino. Ob začetku okupacije okrog polovica župnij ljubljanske škofije ni imela nikakršne organizacije KA, sploh pa je bilo stanje najslabše prav na Dolenjskem in na Notranjskem, ki sta bili največji del Kraljevini Italiji anektirane Ljubljanske pokrajine (LŠL 1941, št. 9–12:76). Glede na to, da je bilo delovanje SKA med vojno mogoče edine – poleg Ljubljanec – v teh dveh pokrajinah, ki so ju okupirali Italijani, se pokaže izjava Frančka Sajeta, da »je Katoliška akcija v Sloveniji bila prednja straža borbena slovenskega klerofašizma, ki je imela glavno vlogo pri snovanju sistematične belogardistične zarote in nato bila po lastnem priznanju kvas oboroženih belogardističnih oddelkov« (Saje 2008, 128) kot močno pretirana in tendenciozna. Da je to trditev, ki je več kakor iz trte izvita, bomo dokazali v naslednjih vrsticah.

V tistem delu ljubljanske škofije, ki je prešel pod oblast Italijanov, je Cerkev na področju dušnega pastirstva lahko naprej nemoteno delovala. Tako je tudi SKA kot strogo cerkvena organizacija, ki jo je priznavala tudi italijanska zakonodaja, lahko nadaljevala svoje delo laičnega apostolata. Z okupacijo in razkosanjem Slovenije so bile pred KA postavljene nove dileme: kot cerkvena organizacija s prevladujočim mladim članstvom se je morala opredeliti do okupacijske oblasti, do vprašanja upora proti tej oblasti in do vse bolj razsežnega revolucionarnega delovanja Komunistične partije Slovenije, zakrinkanega v uporniškem programu Osvobodilne fronte (OF). Znotraj dileme, ali ostati pri KA ali pa se pridružiti ilegalnemu odporničskemu gibanju, je bil prof. Ernest Tomec, ki je imel najodločilnejšo besedo v vodstvu SKA, iz načelnih razlogov proti vstopanju mladcev v oborožene vrste. Po pričevanju Sebastijana Kocmurja je bilo Tomčevih razlogov več. Kot prvo, vprašanje narodove obrambe še ni bilo rešeno. To je bilo vprašanje, »kdaj nastopi moralna upravičenost za takšno obrambo, ki bi pomenila državljansko vojno«. To odločitev je prof. Tomec prepuščal slovenskemu legalnemu političnemu vodstvu. Kot drugi razlog pa je prof. Tomec navajal, da je KA – tukaj je imel v mislih predvsem Zvezo katoliških dijakov – »nepolitična, verska organizacija z apostolskim poslanstvom«. KA je imela po njegovem razumevanju svoje delovno področje, svoje poslanstvo na »ideološki fronti, ki je bila prvotnejša in važnejša«. Tako imenovana borba za duše je v prvem obdobju okupacije potekala v okviru dijaške in študentske populacije. Če bi člani Zveze katoliških dijakov (mladci) odšli iz srednjih šol in z ljubljanske univerze v oborožene enote, bi nastala praznina, »katero bi takoj izkoristila komunistična propaganda« (Kocmur 1991, 125).

Prvi konflikt med OF in KA je nastal v pozni jeseni 1941. V tistem času se je reševalo vprašanje nadaljnega obstoja ljubljanske univerze. Pri tem se je še posebno izpostavil študent Jaroslav Kikelj, predsednik stanovskega društva katoliških medicincev Vir, ki je bilo del KA. Komunisti so mu naprtli, da kolaborira z Italijani, ker se je včlanil v odbor Ljubljanske univerzitetne organizacije (LUO), da bi rešil univerzo pred grozečim zaprtjem. Čeprav je neki profesor zagotavljal, da govori v imenu OF, ko je izjavil, da tistih, ki bodo stopili v odbor LUO, da bi rešili univerzo, ne bodo preganjali, so Kiklja dva dni po nastopu v funkciji odbornika, dne 18. marca 1942, umorile krogle, ki jih je izstrelil pripadnik komunistične Varnostnoobveščevalne službe. Škof Rožman se je demonstrativno udeležil njegovega pogreba in govoril ob grobu – kakor je dejal – »prvega mučenca« KA v Sloveniji (Griesser-Pečar 2007, 383–384). Dr. Stanislav Mohorič priča, da je prof. Tomec »stoično« prenašal ta tragični udarec za njegovo organizacijo (Mohorič 1991, 160). Prvi dan leta 1943 so partizani v Mirni na Dolenjskem zakrivali smrt Lojzeta Grozdeta, člana dijaške KA. Naš čas je presodil, da je bila to mučeniška smrt, storjena *in odium fidei*, iz sovraštva do vere, in da si je s svojo zvestobo katoliškim načelom, ki je zmogla spopad z brutalnim ravnanjem, zaslužil naziv blaženi katoliške Cerkve. Čeprav je nasprotnikova roka morila najboljše člane KA, je do smrti prof. Tomca dne 26. aprila 1942 veljalo pravilo, da je iz dijaške organizacije KA izključen vsakdo, ki je šel v oborožen boj proti OF, tako kakor je bila pred vojno določena enaka sankcija, če se je kateri od mladcev politično angažiral (159). Novo vodstvo dijaške KA

je spoštovalo odločitev pokojnega prof. Tomca in ob ustanovitvi protirevolucionarnih obrambnih vaških straž sredi leta 1942 dovolilo, da se jim pridružijo le priznani kandidati za članstvo v organizaciji, to je člani drugega kroga, tako imenovani soborci (Kocmur 1991, 125). Vse do kapitulacije Italije, do vključitve Ljubljanske pokrajine v nemško Operacijsko cono Jadransko primorje in do nastopa Slovenskega domobranstva člani SKA niso sodelovali v oboroženem spopadu, ampak pri načelnem boju proti partizanom, ki pa je izključeval fizični boj. V vse brezobzirnejši državljanski vojni so za orožje prijeli le kot tedaj že nekdanji člani KA (Godeša 1995, 213–214).

V oboroženi boj so člani KA vstopili šele po brezprizivni splošni mobilizaciji, ki so jo Nemci razglasili v Operacijski coni Jadransko primorje dne 29. novembra 1943. Uredba o vojaški obveznosti, objavljena tega dne, je ukazovala, da mora vsak za vojsko sposoben moški, star med 18 in 35 leti, vstopiti v eno od vojaških organizacij: v »deželno samoobrambno enoto« (Slovensko domobranstvo), v obvezno delovno službo (Aufbaudienst), v nemško vojsko (Wermacht), v Waffen-SS ali nemško policijo, v organizacijo TODT ali novo italijansko vojsko. Vojaška služba je bila obvezna, mesto služenja pa si je posameznik lahko izbral sam (Griesser-Pečar 2007, 295; Mlakar 2003, 188; Ambrožič 2010, 198–199). Člani KA so bili s tem postavljeni pred težavno izbiro. Ob zelo verjetnem dejstvu, da vstop v italijansko vojsko za nikogar ni bil resna možnost, je mobilizirancem – in med njimi so bili sedaj tudi vsi primerno stari člani KA – ostala le še izbira med vojaškimi in nevojaškimi nemškimi organizacijami. Večina se jih je odločila za vstop v Slovensko domobranstvo, saj so bili le kot člani »deželnih samoobrambnih enot« varni pred premeščanjem po evropskih deželah in frontah, kakor jim je, nasprotno, grozilo v vseh drugih službah. V domobrantskih enotah so služili pod slovenskimi simboli in se borili na domačih tleh proti komunistični revoluciji, v kateri so videli največjo grožnjo kulturi in veri slovenskega naroda. Opisane okoliščine so dovolj tehtne in preglasijo pomislek, da so imeli člani KA možnost, služiti vojaški rok tudi v neoboroženih delovnih enotah.

Po tej mobilizaciji je KA sledila svojim članom tudi v domobrantske vrste. Vojake je prepoznala kot nov stan, v katerem je poklicana opravljati apostolsko delo. Tedaj so pri Zvezi katoliških dijakov ustanovili »domobrantski odsek«, njeni člani pa so bili poklicani k pričevanju, da je tudi v vojski mogoče biti kristjan (Reven 1991, 165). Nasploh naj bi mladci veliko pripomogli k notranji disciplini in poštenosti med domobranci. V domobrantskih enotah je bilo približno 150 mladcev, ki so bili po koncu vojne v Evropi iz vetrinjskega taborišča vrnjeni v domovino in zunajso-dno pomorjeni (Kocmur 1991, 126).

Slovenska povojna oblast je SKA označila kot organizacijo, »ki ima za cilj, da bi z nasiljem zrušila obstoječo ureditev v FLRJ«, in za enega »najbolj reakcionarnih vojnih odredov katoliške cerkve v borbi proti progresu«. Vsak njen član naj bi tako »avtomatično deloval proti državni ureditvi Jugoslavije in je zato moral biti kaznovan«. Torej so se komunistični oblastniki odločili, da KA zatrejo »v kali« (Griesser-Pečar 2005, 486).

Po begunskih taboriščih v Italiji in v Avstriji se je delo dijaške KA nadaljevalo tam, kjer so bile organizirane slovenske gimnazije. Njeni člani so tudi v najbolj oteženih okoliščinah pričali za katoliška načela. Delo slovenske KA je živelo dalje tudi v okolju novih izseljeniških skupnosti v raznih državah. Še najbolj se je KA v duhu smernic in načel stare vzornice iz domovine uresničevala v Argentini. Kar je prof. Tomec dognal na področju organizacije, je prišlo prav ne samo tamkajšnji slovenski KA, temveč tudi drugim ustanovam slovenske katoliške skupnosti (Reven 1991, 166). »Uradna« KA je našla svoj dom v Združenih državah Amerike, vendar tam ni prav zaživela. Za zadnjega predsednika »ljubljske KA« v emigraciji je bil imenovan dr. Karel Bonutti. Skupaj z Jožetom Sodjem je nato na željo škofa Rožmana, da se slovenska KA preoblikuje v sodobno ameriško institucijo, ustanovil Slovensko Marijino legijo. Marijina lega je med ameriškimi Slovenci v duhu svoje predhodnice uspešneje opravljala laični apostolat (Pacek 2011, 124).

Kratice

KA – Katoliška akcija

LŠL – Ljubljanski škofijski list

LUO – Ljubljanska univerzitetna organizacija

OF – Osvobodilna fronta

OLŠ – Oglasnik lavantinske škofije

SKA – Slovenska Katoliška akcija

Reference

- Ambrožič, Franc.** 1937. Desetletna rast slovenske Katoliške akcije. *Bogoslovni vestnik* 17:49–76.
- . 1940. Desetletna rast slovenske Katoliške akcije. *Bogoslovni vestnik* 20:133–143.
- Ambrožič, Matjaž.** 2010. *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*. Viri 30. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Dolinar M., France.** 2004. Ušeničnik in Katoliška akcija. V: Matija Ogrin in Janez Juhant, ur. *Aleš Ušeničnik: čas in ideje, 1868–1952*, 145–154. Celje: Mohorjeva družba.
- Godeša, Bojan.** 1995. *Kdor ni z nami, je proti nam*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Griesser-Pečar, Tamara.** 2005. *Cerkev na zatožni klopi*. Ljubljana: Družina.
- . 2007. *Razdvojeni narod*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kocmur, Sebastijan.** 1991. Dobrih deset let Tomčevega dela. V: *Profesor Ernest Tomec*, 113–126.
- Kolarič, Jakob.** 1967. *Škof Rožman*. 2 zv. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- . 1991. Iz Rožmanovega življenjepisa. V: *Profesor Ernest Tomec*, 138–144.
- Komar, Milan.** 1991. Dva velika sodobnika. V: *Profesor Ernest Tomec*, 71–73.
- Kranner, Martin.** 2002. Odnos med Mladci in Stražarji. V: Edo Škulj, ur. *Ehrlichov simpozij v Rimu*, 238–255. Celje: Mohorjeva družba.
- Mesec, Janez.** 1994. Teološki in duhovni temelji Katoliške akcije. Diplomsko delo. Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Mlakar, Boris.** 2003. *Slovensko domobranstvo: 1943–1945*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Mohorič, Stanislav.** 1991. Volja in razum. V: *Profesor Ernest Tomec*, 152–160.
- Odar, Alojzij.** 1938. *Pravila Katoliške akcije v Sloveniji*. Kranj: s. n.
- . 1939. *Katekizem o Katoliški akciji: z razlago*. Ljubljana: Misijonska tiskarna.
- . 1940. Pij XI. in Katoliška akcija. *Revija Katoliške akcije*, št. 1:3–12.

- Pacek, Dejan.** 2011. Katoliška akcija v ljubljanski, mariborski in goriški (nad)škofiji. Diplomsko delo. Teološka fakulteta univerze v Ljubljani
- Petrič, Iztok.** 2010. Katoliška akcija in mučeništvo: mučenci Katoliške akcije. *Tretji dan*, št. 9/10:109–120.
- Pij XI.** 1936. *Pismo sv. očeta brazilskim škofom o Katoliški akciji*. Domžale-Groblje: Misijonska tiskarna.
- — —. 1940. *Okrožnica Quadragesimo anno, o obnovi družabnega reda*. Domžale-Groblje: Misijonska tiskarna.
- Pirc, Jožko.** 1997. Cerkevni in duhovni tokovi: Slovenski katoličan v labirintu preroštva in okostenelosti, utopičnosti in svetništva. V: Peter Vodopivec in Joža Mahnič, ur. *Slovenska trideseta leta*, 118–138. Ljubljana: Slovenska matica.
- Profesor Ernest Tomec: Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti.** 1991. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija.
- Reven, Zdravko.** 1991. Velika osebnost viharnih časov. V: *Profesor Ernest Tomec*, 160–173.
- Saje, Franček.** 2008. *Belogardizem*. Mengeš: Ciceron.
- Štuhec, Ivan.** 1996. Dileme o Katoliški akciji v času Karlinovega škofovanja. V: Edo Škulj, ur. *Karlinov simpozij v Rimu*, 227–238. Celje: Mohorjeva družba.
- Tomec, Ernest.** 1991. Razmišljanje o razmerah. V: *Profesor Ernest Tomec*, 177–189.
- Ušeničnik, Aleš.** 1937. *Knjiga načel: nekaj smernic katoliškemu dijaštvu*. Domžale-Groblje: Misijonska tiskarna.
- Žebot, Ciril.** 1988. *Neminljiva Slovenija: Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije*. Celovec: samozaložba.